

WOMEN AND POWER AROUND 1900: PRINCESS CLARA (VLAICU VODA BYALEXANDRU DAVILA)

Mădălina-Elena Popescu (Pătrulescu)

PhD Student, "1 Decembrie 1918" University of Alba-Iulia

Abstract: In the nineteenth-century Western society women had a low status, being represented biologically, rather than socially, as bodies controlled by instincts, meant only to perpetuate life and serve the needs and interests of their husbands and children. Sexist stereotypes multiplied later in the century in the context of women's emancipation movements claiming access to political life, the right to vote and access to education in universities. Women of Romanian nationality who went to Paris for a PhD were perceived by men as a potential competition. The salic law also applied in Romania, suggesting the existence of apprehensions about the opportunity of investing power in the hands of women.

At the beginning of the century, however, Romania had the same view as the misogynist West, described by Éliane Viennot in *Et to Modernité fut masculine*. Playwright Alexandru Davila (who also had plans for a national trilogy, *Mirciada*) joins the movements for building the national identity. Nicolae Iorga believed that in order to achieve this goal a people must be united, not divided by class, gender or religion. The relationship that is now established between Orthodoxy and Catholicism in favor of the former appears in the *Vlaicu Voda* drama as the factor that generated the writing of the work. The numerous atrocities committed by Mrs. Clara were meant to convert Wallachia to catholicism, her religion. If the Transylvanian School had fought for the rights of the Romanians around the Greek Catholic Church, Orthodoxy now offered a stronger argument for the affirmation of solidarity and identity with the "Nation".

In *Vlaicu Voda*, Mrs. Clara is demonized as a participant in political life, being portrayed as an ambitious, cosmopolitan, intriguing woman. In order to achieve her purpose, she uses devilish plans, goes to all extremes.

Four decades later the same character appears amazingly different in a book by Constantin Gane, *Past Lives of Ladies and Princesses*, where she is depicted as the only Catholic ruling princess of the years 1300-1400. Her only goal was to convert her husband, her stepfather and the entire nation to catholicism, in her opinion, the true religion of the Romanian people, history having no evidence of the plans to which she resorted to fulfil her desire.

In conclusion, Davila's *Vlaicu Voda* historical play may be read as an illustration of Éliane Viennot's idea in *L'Invention de la loi salique*, or *Et in Modernité fut masculine* that the patriarchal misogynist vision discouraged women from participation in power games.

Keywords: politics of representation, gender and ideology, sexist stereotypes of modernity, Princess Clara, Alexandru Davila, *Vlaicu Vodă*.

Tema acestei comunicări ne-a fost sugerată de actul de resimbolizare a reprezentărilor unor figuri istorice grație unui context ideologic și politic schimbat, așa cum a fost el surprins de criticul feminist Eliane Viennot în cartea sa intitulată *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe*, apărută la Editura Payot în 1993¹. Autoarea observă cum schimbarea politicilor misogine în Franța în anii '90, aflate anterior în contradicție cu tradițiile democratice ale discursului politic din această țară, au determinat revizuirile ale unor

¹Vezi Éliane Viennot, *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe*, Paris, Payot, 1993.

mituri ale tradiției patriarhale așa cum au fost caracterul și acțiunile malefice ale reginei din titlul celebrului roman al lui Alexandre Dumas, *Regina Margot* (1845). În contextul recitirii literaturii române prin raportare la contextul european impulsionată de afilierea țării noastre la Uniunea Europeană, ni se pare că un caz similar îl reprezintă demonizarea Doamnei Clara în piesa *Vlaicu Vodă* de Alexandru Davila, reprezentarea diferită a criticului Constantin Gane o jumătate de secol mai târziu, când se stinseseră impulsurile elitiste, misogine și rasiste ale modernismului, fiind dovada dependenței construcției personajelor și intrigilor de epistema și ideologia unei epoci.

În postfața ediției din 2005 a cărții *Marguerite de Valois, la « reine Margot »* care reprezintă reeditarea cărții *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe* din 1993, Eliane Viennot pare să-și fi clarificat mai bine raportul dintre realitatea istorică și reprezentarea artistică, ea opunând în titlu identitatea ilustrului personaj din cărțile de istorie și fabricatul textual care i s-a substituit, nu numai în cartea lui Dumas, care a lansat versiunea demonică a reginei, ci chiar și, am adăuga noi, în seria de romane din anii '50 a lui Maurice Druon, publicate sub titlul *Regii blestemați*, unde regina apare ca o femeie senzuală, depravată și cinică.

Desigur, exista deja cazul celebru al lui William Shakespeare, care, în, piesa istorică *Richard al III-lea*, îl descrie pe protagonist ca pe un monstru, deformat fizic, deși, portretul lui Thomasus Morus îl înfățișează pe acesta ca pe un bărbat frumos și cu un trup zvelt, mlădios. Desigur, nu oportunitatea îl va fi determinat pe dramaturgul britanic să-l caricaturizeze pe adversarul bunicului Reginei Elizabeth de pe câmpul de luptă, ci corespondența ce ține de justiția operată de artă dintre caracterul infam și fizicul respingător al ultimului Plantagenet.

Viennot corelează schimbarea portretului moral al reginei din filmul turnat în anii '90, dar și dintr-o adevărată avalanșă de texte reviziunite apărute în Franța și în străinătate de schimbările politice din această țară care au indus și instalarea unei noi viziuni a raporturilor dintre sexe, a unei noi ideologii a genurilor și a unei noi politici de reprezentare artistică: „Ces différents traits sont à mettre en relation avec les transformations qu'a connues la société française au cours de ces mêmes années. Le début des années 1990 est en effet la période où, suite à la révélation des statistiques européennes sur la féminisation des assemblées représentatives (dans lesquelles la France tenait le dernier rang avec moins de 5%), la revendication de parité hommes-femmes a émergé, puis gagné l'ensemble de la société française³. Pas davantage familiarisées que l'ensemble de leurs concitoyens avec l'histoire de France, et fort peu sensibilisées, comme on l'a vu, par le sort des « grandes dames d'autrefois », les féministes ont été brutalement reconfrontées à la question de l'« exception française », puisque le « pays des droits de l'homme » s'était déjà fait remarquer en n'accordant le droit de vote aux femmes que bien après ses voisins. Dès 1993, lors d'un colloque organisé sur le thème La Démocratie «à la française» ou les femmes indésirables, Geneviève Fraisse affirmait : « mon hypothèse est que fonctionne encore la loi salique »²

În secolul al XIX-lea, când lansa Dumas portretul negativ al Reginei *Marguerite de Valois*, motivul principal pare să fi fost aderența sa la ideologia antifeudală generată de Revoluția Franceză. Vechii dinastii de Valois îi erau atribuite tarele degenerescenței, în vreme ce consortul ei protestant reprezenta promisiunea de reformă. În majoritatea discursurilor vremii însă, care recomandau, de exemplu, femeilor să nu citească pentru a nu se deregla psihic, femeia avea un statut inferior, ea fiind reprezentată din punct de vedere

² Vezi Éliane Viennot, *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe*, Paris, Payot, 1993. p. 4-5, articol disponibil online la <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Microsoft/Windows/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/579KO20E/Viennot-MgV-postface-Tempus.pdf>, consultat la 20.11.2018.

biologic, nu social, ca trup supus instinctelor, menită doar să perpetueze viața și să servească nevoilor și intereselor soțului și copiilor.

Demonizarea inspirată de misoginismul schopenhauerian a devenit practică curentă pe la 1900 în contextul mișcărilor de emancipare a femeilor, care își doreau să li se permită accesul la viața politică, să aibă drept de vot și să accedă la educație în universități. În momentul în care femeile de naționalitate română încep să își obțină titlul de licență și doctorat la Paris, bărbații par să resimtă fenomenul ca pe o potențială concurență.

Chiar și în Franța, o națiune a cărei deviză națională o constituia triada libertate, egalitate și fraternitate, femeilor de succes precum George Sand, care își doreau să exceleze în anumite domenii precum literatura pentru a-și demonstra calitățile și pentru a schimba mentalitatea timpului, nu le este recunoscută adevărata valoare de unii reprezentanți ai sexului masculin cum era Charles Baudelaire.

La început de secol, așadar, România avea același punct de vedere ca Occidentul misogin, descris de Éliane Viennot în *Et la Modernité fut masculine*, scriere în care este dezbătut statutul femeii în sfera socială și politică. Chiar după revoluția franceză, femeia continuă să fie exclusă din literatură și din jocul puterii, epoca modernă fiind dominată în continuare de autoritatea misogină. Fiind condamnate din nou să trăiască într-o lume predominantă de prejudecăți, unele femei nu se răzvrătesc și își însușesc etichetele atribuite, adoptând o poziție supusă, iar altele decid să își demonstreze atuurile pe un teren accesibil ambelor sexe, cum ar fi literatura sau politica, stiloul fiind considerat de autoare ca singurul mijloc viabil de exprimare a opiniei³.

Dramaturgul Alexandru Davila (care proiectase și o trilogie, *Mirciada*), se alătură mișcărilor pentru construcția identității naționale prin reprezentarea scenelor de luptă ale Țării Românești pentru conservarea independenței. În ceea ce privește identitatea națională, Nicolae Iorga era de părere că un popor pentru a-și atinge țelul trebuie să fie unit, nu împărțit în funcție de clase, de gen sau religie.

Relația care se stabilește acum între ortodoxie și catolicism în favoarea celei dintâi apare în drama *Vlaicu Vodă* ca factorul care a generat scrierea operei. Numeroasele atrocități comise de doamna Clara au fost din dorința de a converti Țara Românească la catolicism, religia sa. Dacă Școala Ardeleană luptase pentru drepturile românilor în jurul Bisericii Greco-Catolice, ortodoxia oferea acum un argument mai puternic pentru afirmarea solidarității identitare "cu Țara".

În *Vlaicu Vodă*, doamna Clara este demonizată ca participant la viața politică, fiind creionată ca o femeie ambițioasă, cosmopolită, intrigantă. Alexandru Davila a creionat prin acest personaj principal tipul femeii tiranice care nu se teme de absolut nimic și care încalcă toate regulile omenești.

Legea salică, aplicată și în România, indică existența unor aprehensiuni privind oportunitatea investirii puterii în mâinile unor femei. Această lege interpretată și enunțată în mod greșit de francezi a fost responsabilă pentru domesticirea și excluderea femeii din peisajul politic al regatului Franței, dar și alte țări ale Europei, în ciuda neconcordanțelor ei⁴.

Țara Românească funcționând după această lege a națiunii franceze, doamnei Clara i-a fost smuls rolul ce îi revenea, cârmuirea țării, fiindu-i înmănată fiului său vitreg, conștient

³ Vezi Éliane Viennot, *La France, les femmes et le pouvoir. Et la Modernité fut masculine (1789-1804)*, Paris, Perrin, 2016, p. 40-46.

⁴ Vezi Éliane Viennot, *L'histoire des reines de France dans le débat sur la loi salique (fin XVe–fin XVIe siècle)*, în: *Femmes de pouvoir et pouvoir des femmes dans l'Occident médiéval et moderne*, Valenciennes, PU de Valenciennes, 2009, articol disponibil la <http://www.elianeviennot.fr/Articles/Viennot-histoire-reines.pdf>, consultat la 20. 11. 2018.

că această funcție a obținut-o după anumite reguli inventate de strămoși: „Dacă sunt voievodul țării după datina străbună./Dacă dânsa, cu de-a ei fală mă-ncunună.”⁵.

Nu există scenă în care aceasta să apară fără ca autorul îi dezvăluie dorința de a deține cât mai multă putere: „Tu ești domnul, ești voievodul, fie; datina o vrea; / Dar puterea, cârmuirea, eu le țin în mâna mea”⁶.

Pentru a se putea bucura în continuare de funcția de care fusese deposedată, doamna Clara, își alege cu grijă marionetele pentru a le putea dirija în vederea atingerii scopurilor. Înzestrată cu intuiție feminină, simte că începe să piardă controlul asupra lui Vlaicu Vodă și încearcă să-l manipuleze pe Mircea, știind că avea șanse să devină conducătorul țării, profitând chiar de iubirea pe care acest bărbat i-o purta fetei.

Pentru a se bucura de rolul politic de care fusese privată, doamna Clara dorește să aservească țara unor puteri și unei religii străine, care nu aveau nimic în comun cu națiunea română, fiind creionată ca o figură tiranică dominată de ambiție și de un orgoliu nemăsurat: „Dar eu vreau, din adormirea-i, țara voastră s-o deștept,/Către-apus, unde-i știința și lumina, să v-o-ndrept/Sufletu-i pătat de schismu, duhu-i de-ndărâtnicie,/ Prin botezul mântuirii să le spăl pentru vecie.”⁷.

Este dominată de o ură nestăpânită îndreptată asupra celor care constituie niște obstacole în înlăturarea planurilor ei infame. Orice piedică care îi îngreunează dirijarea țării, o înlătură fără nici cea mai mică remușcare: „Și te plâng, sărmane vodă, dacă-n loc de-o aliată,/ Vrei să vezi în Clara-doamna, o stăpână neîndurată!”⁸.

Alexandru Davila creionează un monstru orbit de putere, care recurge chiar la crimă: „Să nu pierdem vreme: noaptea care ne-mpresoară/ Fie cea din urmă pentru Vlaicu”⁹. Planificarea cu sânge rece a morții domnitorului Vlaicu Vodă o amplasează într-o lumină negativă, aceasta fiind în realitate proiecția sfârșitului ei.

Prin decizia de a lupta până la capăt, doamna Clara, indiferent de circumstanțe și de consecințe se aseamănă cu femeile barbare descrise de Tacitus, care luptau cot la cot cu bărbații în războaie, neexistând nicio piedică în calea lor pentru a-și apăra țara. Diferența de gen nu era resimțită în acest popor, femeile având aceeași înălțime, greutate și vigoare precum bărbații¹⁰.

În războiul politic dintre Vlaicu-Vodă și doamna Clara, aceasta nu se subestimează din pricina diferenței de gen, fiind conștientă de armele pe care le mănuieste o femeie: „Ah! de-i vorba de trădare, Vlaicule, ia bine seamă: „Ești bărbat și sunt femeie!...”¹¹.

În studiile ce urmăresc viețile unor regine catalogate ca fiind malefice, prezentate de Éliane Viennot, cele care au căpătat funcția de conducere prin prisma căsătoriei le este atribuit rolul de autoare morale al crimei soților, acestea fiind doar niște supoziții. Doamna Clara din drama *Vlaicu Vodă* este bănuită de comiterea unui plan mârșav pentru a-l ucide de voievodul Alexandru. La fel ca în cazul reginelor, ea nu poate fi acuzată pe baza unor dovezi întemeiate de înlăturarea acestei infamii: „Căci trădarea n-a fost, chipu, prin nimica dovedită...”¹².

Motivul care ar fi determinat-o să ia această decizie este identic cu cel al reginelor cu care se aseamănă, fiind reprezentat de îngrădirea puterii, de imposibilitatea unei guvernări

⁵ Vezi Alexandru Davila, *Vlaicu-Vodă*, București, Editura Gramar, 2008, p. 56.

⁶ Vezi Alexandru Davila, *Op. cit.*, p. 54.

⁷ Vezi Alexandru Davila, *Op. cit.*, p. 129-130.

⁸ Vezi Idem, *Ibidem*, p. 56.

⁹ Vezi Idem, *Ibidem*, p. 103.

¹⁰ Vezi Éliane Viennot, *La France, les femmes et le pouvoir. L'Invention de la loi salique* (V^e-XVIe siècle), Paris, Perrin, 2006, p. 26.

¹¹ Vezi Alexandru Davila, *Op. cit.*, p. 65.

¹² Vezi Alexandru Davila, *Op. cit.*, p. 25.

totale: „Eu, ce-am împărțit cu vodă Alexandru, tatăl tău./Cârmuirea, pentru care făurit e duhul meu;”¹³.

Goana după putere este grav sancționată de autor, ea având un sfârșit tragic, lupta politică fiind câștigată de Vlaicu Vodă, adevăratul domnitor, ea ajungând chiar mai rău ca la început, deoarece acesta nu i-a mai permis nici măcar să îi rămână alături și să dirijeze conducerea țării, rol pe care îl jucase și cu care nu s-a mulțumit, dorind să ajungă cât mai puternică. În acest sens drama poate contribui la educația poporului român, amintind de proza de inspirație rurală a lui Ioan Slavici în care domină bunătatea și cinstea, adevărul și dreptatea.

De asemenea, se poate stabili o legătură între drama lui Alexandru Davila și basmul cult *Harap-Alb* al lui Ion Creangă, din perspectiva succesiunii tronului doar pe linie masculină. Astfel, este reprezentată legea salică conform căreia fetele împăratului Verde, singurele sale moștenitoare de gradul întâi, sunt incompatibile pentru a ocupa locul tatălui său, fiind nevoie de un bărbat care să preia această funcție. În plus, această creație epică ar putea fi privită ca un manual de inițiere al viitorilor conducători, care trebuie să dobândească anumite valori morale. Doamna Clara încalcă toate valorile morale prezentate de Creangă și nu dă dovadă de nicio însușire datorită căreia să fie îndreptățită să obțină puterea politică, Vlaicu Vodă fiind înzestrat cu calități care îl fac apt pentru câștigarea luptei acerbe. Prima și cea mai importantă regulă a unui bun conducător este de a fi atent la nevoile poporului său, regulă încălcată de Clara și respectată de Vlaicu Vodă, care nu dorește să își vândă țara sa unei religii și unor puteri străine.

Este uimitor modul diferit în care apare doamna Clara în opera lui Constantin Gane, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, unde e prezentată ca singura doamnă catolică din anii 1300-1400. Singurul ei țel era de a-l converti pe soțul, pe fiul ei vitreg și întreaga națiune la catolicism, după părerea sa adevărata religie a poporului român, istoria neavând dovezi ale planurilor la care a recurs pentru a-și îndeplini dorința¹⁴.

Apare creionată mai mult ca o victimă, ca o femeie cu o soartă peceltuită, căsătoria ei cu voievodul Țării Românești, fiind una de interese, reprezentând ascensiunea neamului ei și un mijloc de-al Papei de a instaura catolicismul în ținuturile Munteniei. Ideea convertirii poporului român la această religie aparținea celor care aveau cu adevărat beneficii, ea fiind doar o simplă mesageră și un mijloc de înfăptuire al planului. Singura sa fiică, Ana, are un destin trasat chiar de ea după modelul tatălui ei, fiind sortită să se mărite cu țarul Bulgariei, în urma acestei căsătorii, îndeplinindu-i dorința mamei sale de a se converti la religia catolică¹⁵.

Viziunea favorabilă a lui Gane asupra femeii demonizate de Davila ar putea fi efectul rolului fast jucat de o regină cu personalitate, regina Maria. Puterea politică de care s-a bucurat nu a avut efecte negative pentru țara noastră, ea reușind obținerea unor numeroase avantaje datorită bunătății și înțelepciunii de care a dat dovadă. Demonul puterii nu a reușit să o transforme într-un monstru care să încalce normele etice, ea fiind atentă la nevoile poporului în orice situație, și nu la interesele sale.

La fel ca în drama *Vlaicu Vodă*, și în *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, războiul de convertire al religiei este susținut de câte un trimis al bisericii respective. Astfel în ambele opere, doamna Clara este susținută de Papa, trimisul catolicismului, iar fiul său vitreg de Sfântul Nicodim, reprezentantul ortodoximului. Această intervenție a divinității prin trimiterea unui aliat al bisericii amintește de scenele din Iliada și Odiseea care descriu războaiele troienilor, unde zeii coborau pe pământ pentru a lua parte la luptă și pentru a-i ajuta să obțină victoria, fiind și ei împărțiți în două tabere precum aleșii lor.

¹³ Vezi Idem, *Ibidem*, p. 54.

¹⁴ Vezi Constantin Gane, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, București, Humanitas, 2014, p. 16.

¹⁵ Vezi Idem, *Ibidem*, p. 17.

Diferența de viziune asupra doamnei Clara din partea celor doi autori în ale căror opere este reprezentată, urmează același tipar precum cel creionat în creațiile realizate de Éliane Viennot pentru demonstrarea incoerenței și inexistenței legii salice în domeniul public, sub forma utilizată de regii care doreau înlăturarea femeii din jocul politic.

Pentru a oferi argumente concludente a depus o muncă istovitoare, analizând toate cărțile de istorie ale Franței, militând pentru includerea femeii în sfera politică, nu doar prin căsătorie ci și prin moștenire. Istoricii și regii care subestimau reprezentantele sexului frumos invocă ca dovadă primele regine ale dinastiilor franceze (Clothilde, Brunehilde, Frédégonde, Nanthilde, Balthilde, Himnehilde, Plectrude, Bertrade, Judith) care sunt cunoscute ca ființe malefice, pe de o parte din cauza absenței unor mărturii din perioada respectivă, iar pe de altă parte din pricina dezinteresului vieții lor, ducând o existență absolut normală¹⁶.

Majoritatea cronicarilor care s-au ocupat cu studiul vieților acestor regine judecate pe nedrept erau oamenii bisericii, având predecești asupra tuturor celor care încălcau normele impuse de ei, atribuindu-și roluri considerate nepotrivite pentru o femeie precum guvernarea unei țări. Această faptă era văzută ca un păcat, fiind motivul pentru care reginele dornice să schimbe cursul obișnuit al lucrurilor primesc eticheta de persoane rele. Munca depusă de acești cronicari a fost continuată de istoriograful monarhiei absolute care au preluat cu bucurie această perspectivă malefică, adăugând și mai multe informații eronate, contribuind la creionarea acestei judecăți eronate ale reginelor. Istoricii contemporani nu au fost interesați să le menționeze, dar mai ales să cerceteze valabilitatea lor, din această cauză portretele reginelor malefice ale istoriei rămânând cele schițate de la început¹⁷.

În drama lui Davila, biserica nu manifestă o viziune misogină asupra femeii, ea atribuind chiar o sarcină destul de dificilă unei singure femei, aceea de a o converti un întreg popor la catalocism. Este schițat astfel un pact între biserica catolică și doamna Clara, aliata Papei.

Éliane Viennot aduce un exemplu concludent al alianței ce exista între biserică și femeile aflate la conducere, preluat din istoria Franței. Datorită acțiunilor unor prințese precum Genevieve și Clothilde, națiunea este convertită la creștinism, renunțând la păgânism¹⁸.

Eticheta atribuită greșit femeii reprezentată în relațiile de putere se poate observa și în *Vlaicu Vodă*, având în vedere reprezentarea diferită a personajului întruchipat de doamna Clara în opera lui Constantin Gane, care se bazează pe cercetările istorice. Bineînțeles că această diferență apare din motive pur ficționale, și nu dorința de a oferi argumente întemeiate pentru excluderea femeii din peisajul politic.

În concluzie, drama *Vlaicu Vodă* servește ca argument convingător pentru ideea susținută de Éliane Viennot în *L'Invention de la loi salique* sau în *Et la Modernité fut masculine*, în ceea ce privește viziunea misogină, patriarhalistă care excludea participarea femeii la jocurile puterii și care s-a perpetuat până la mijlocul secolului trecut. Postmodernitatea, cu pluralismul ei politic încurajat și de prăbușirea miturilor fundamentaliste ca și a regimurilor totalitariste, a repus femeile în drepturi și le-a deschis calea către realizarea celui dintâi dintre drepturile înscrise în Consituția lui Jefferson, egalitatea prin naștere și dreptul fiecăruia de a-și căuta împlinirea.

BIBLIOGRAPHY

¹⁶Vezi Éliane Viennot, *La France, les femmes et le pouvoir. L'Invention de la loi salique* (V^e-XVIe siècle), Paris, Perrin, 2006, p. 56.

¹⁷ Vezi Éliane Viennot, *La France, les femmes et le pouvoir. L'Invention de la loi salique* (V^e-XVIe siècle), p. 58.

¹⁸Vezi Éliane Viennot, *La France, les femmes et le pouvoir. L'Invention de la loi salique* (V^e-XVIe siècle), Paris, Perrin, 2006, p. 69.

Corpus:

Davila, Alexandru, *Vlaicu-Vodă*, București, Editura Gramar, 2008.

Gane, Constantin, *Trecute vieți de Doamne și Domnițe*, București, Humanitas, 2014 .

Surse secundare:

Vienot, Éliane, *L'histoire des reines de France dans le débat sur la loi salique (fin XVe-fin XVIe siècle)*, în: *Femmes de pouvoir et pouvoir des femmes dans l'Occident médiéval et moderne*, Valenciennes, PU de Valenciennes, 2009.

Viennot, Éliane, *La France, les femmes et le pouvoir, tome I, L'Invention de la loi salique (Ve -xvle siècles)*, Paris, Perrin, 2006.

Viennot , Éliane, *La France, les femmes et le pouvoir. Et la Modernité fut masculine (1789-1804)*, Paris, Perrin, 2016.

Viennot,Éliane, *Marguerite de Valois, histoire d'une femme, histoire d'un mythe*, Paris, Payot, 1993.

Webiografie :

<http://www.elianeviennot.fr/Articles/Viennot-histoire-reines.pdf>, consultat la 20.11.2018.

<file:///C:/Users/user/AppData/Local/Microsoft/Windows/Temporary%20Internet%20Files/Content.IE5/579KO20E/Viennot-MgV-postface-Tempus.pdf>, consultat la 20.11.2018.